

INTERJÚ

MEDGYES PÉTER

„Cigányok közt maradok”

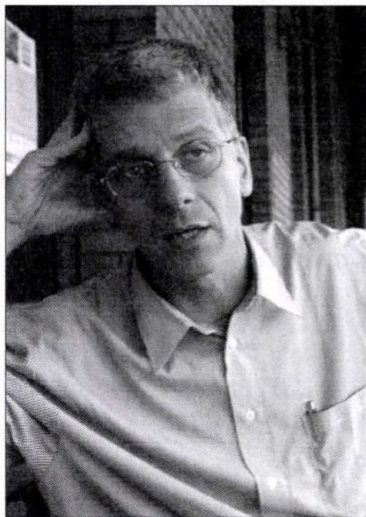
Interjú Derdák Tiborral

Sajókazára Miskolcon és Kazincbarcikán át vezet az út. Miskolcig autópályán, utána lepusztult gyárak mellett robogok még harminc kilométert. A takaros külsejű általános iskola mellett elhaladva érem el Solyom telepet és a cigánysort. Sártengerben teszem meg az utolsó métereket, de iskolaépületnek nyomát se látom. Egy helybéli cigányasszonytól kérek útbaigazítást, aki rámutat a tőlem balra szerénykedő lakóházra: „Az ott, ni!”

Amikor a takarítónő megpillant, kártyáját a beléptető rendszerhez nyomja, majd fölvezet a tanáriba. Tibor fogad, bemutat Orsós Jánosnak, aki maga horgolta színes sálát hord a nyaka köré tekerve. A Dzsaj Bhím buddhista közösség vezetőjeként ő az iskola fenntartója. Kopogtatnak, belép egy fiatalember, engedélyt kér tőle, hogy előbb mehessen haza az iskolából. „Nem bánom, de csak akkor, ha fel tudod sorolni a legfontosabb hazai cigány nyelveket.” A fiatal ember megoldja a feladatot – mehet.

Megszólítok egy hófehér haját lófarokba font férfit, angolul válaszol. Finn – *nomen est omen* – Finnországban élt a közelmúltig, onnan vonult nyugdíjba negyvenéves nyelvtanári pályafutása végeztével. Anyanyelve angol, hithű buddhista. Alig két hete érkezett Sajókazára, de már eldöntötte: egy évig biztosan itt marad.

Tibor és Finn társaságában két angolórán hospitálok: a 10. osztályban kilenc, a 9. osztályban öt gyerek ül a félkaréjba rendezett asztaloknál. Ilyen alacsony lenne az osztálylétszám? Ilyenkor péntek dél tájban már sokan hazaszállingóztak, világosít fel Tibor. A gyerek megjelölés különben sem mindenkire stimmel: az a fiú ott például 23 éves apuka. Kínos, de a gyerekek egy árva szót sem tudnak angolul. A fiatal tanárnő kérdéseket tesz föl: *Do you like tea? Does he like coffee?*, de a teljes mondatos válaszok az istennek sem akarnak összejönni. Miközben a tanárnő egyre csak ismételtet, Finn mulatságos táblarajzokkal illusztrálja az elhangzottakat, időnként félbeszakítja a monoton munkát, hogy szájával mutassa a *v* és a *w* hangok kiejtésében mutatkozó különbséget.

A riportra az iskola buddhista templomául szolgáló szobájában kerül sor. Néhány kegytárgyon, könyvön és bekeretezett fényképen kívül matracok és párnák hevernek szanaszét. Az egyik matracon Tibor foglal helyet törökülésben, én egy másikra telepedem le, azon fészkelődöm. Tiszta szerencse, hogy padlófűtés van, így legalább nem fázom.

Mielőtt útnak indultam, rákattintottam a nevedre az interneten, és elsőként egy szélsőséges újság ugrott be, amely útszéli hangnemben nyilatkozik rólad. Mivel váltottad ki az ellenszenvüket?

Nézd, a rasszistáknak nagyon fáj, ha valaki szót emel a cigányok védelmében, tanítatja őket. Nekik a cigánytelepek arra kellene, hogy legyen hol masírozni. Rettentő zavarba jönnek attól, hogy a cigányok itt tanulnak és dolgoznak. Ennek ellenére nincsenek közöttünk látványos összetűzések, inkább a honlapjaikon üzengetnek.

A sajkózárai általános iskolával sincs kapcsolatotok?

Annak idején, amikor megnyílt a gimnázium, szívesen fogadtak bennünket. Azt hitték, dőlni fog a pénz, amiből nekik is csurran-cseppen. Abban is bíztak, hogy a cigányok viselkedése máról holnapra megváltozik, megszűnnek a falopások, csirketolvajlások, betörések. Csalatkozniuk kellett, az oktatás csak hosszabb távon produkál ilyen eredményeket. Jelenlétünk első eredménye az, hogy az elnyomottaknak kinyílt a szemük, megjött a hangjuk – ez bizony nem tetszett a helyi elitnek.

Mit tesz értük az a bizonyos elit?

A falu harmadát alkotó cigányoknak nincs képviselőjük a helyi vezetésben. A szavazó polgároknak csak egyhatoda roma, a romák fele ugyanis gyermek, az idősebbek pedig korán meghalnak. Így számarányuk ellenére nincs befolyásuk a helyi döntésekre. A hatalom nem partnerként, hanem teherként tekint rájuk.

Mit kell tudni a gimnáziumról? Ez a ház ugye nem iskola volt eredetileg?

Uraknak épült: a bányatelepen ez volt a mérnökök lakása. 2007-ben vásároltuk meg a két legjobb ilyen lakóházat összesen 17 millió forintért, összenyitottuk őket, ez lett az iskola. A vételárat a fejkvótából kuporgattuk össze, az átalakítás költségeit pedig Soros György állta. Van még egy közösségi iskolaépületünk, amelyet Felcsuti Péternek, a Raiffeisen Bank akkori vezérigazgatójának köszönhetünk.

Pénzzel tehát bőven el vagytok látva.

Nem mondanám. Ugyanannyi állami fejkvótát kapunk a diákok után, mint bármely más egyházi iskola, azzal a különbséggel, hogy mi nem rendelkezünk saját iskolaépületekkel. Ez a családi ház méretű, barátságos épület az egyetlen vagyonunk.

Hány tanteremből áll?

Ebben az épületben négy: a Chicago-, a Tokió-, a Bombay- és a New York-terem, a melléképületben további kettő. Ez pont elég, mert hat osztályunk van, évfolyamonként egy-egy, kivéve a 9. évfolyamot, ahol két osztályt kellett nyitnunk, annyira eltérő tudással érkeztek a gyerekek.

Ez eddig öt osztály, ha jól számolom.

A hatodik egy számítógép-szerelői szakképzési csoport. Sajókázán összesen száz tanuló van az esti tagozatosokkal együtt, akik főleg munkanélküli felnőttek és kismamák.

Úgy tűnt neked, mintha egy-két nem cigány is lett volna a gyerekek között.
A Chicago-teremben Feri nem cigány, a New York-teremben a rendőr gyerek, Marci sem az. Ők Rakacán laknak, ide hatvan kilométerre. Rakaca cigány falu, és Marci a nyolcadik után úgy döntött, hogy a volt osztálytársaival szeretne továbbtanulni. A Bombayba három nem cigány gyerek is jár, az egyikük szülei diplomás emberek.

Ezt nevezem integrációnak!

Az eltérő családi háttér az összes gyerek hasznára válik. Mellesleg szellemileg enyhén fogyatékosokat is tanítunk, mint például azt a szemüveges fiút a New York-teremből, akit te is láttál.

De hiszen ő kenterbe veri a többieket angolból!

Nagyon hajt, mert szeretne kitűnni valamiből.

A nem idevalósiakat hol szállásoljátok el?

Nincs kollégiumunk, ezért a többség ingázik. Hajnalban kel, késő délután ér haza.

Hány fős a tanári kar?

Kábé negyven.

Száz gyerekre negyven tanár? Nem luxus ez?

Ne felejtse el, hogy Ózdon és Alsózsoltán is van gimnáziumunk, Sátán pedig általános iskolánk! A teljes tanulólétszám 500 fő.

És a tanárok a négy település között pendliznek?

Másképp nem jön ki az óraszámuk. Részben ezért olyan nehéz jó tanárokat szerződtetnünk. Történelem- és magyartanárból viszonylag széles a választék, mivel túlkínálat van a piacon, a többi tantárgy esetében annál nagyobb a gond. Mi vagyunk az utolsó hely, ahová a tanárok hajlandók elszegődni: rossz közlekedés, fegyelmezési gondok, maszekolásra nincs lehetőség. Nehéz meló, mert a legtöbb gyerek keveset hoz az általános iskolából. Gondolj bele, olyanoknak kéne gimis matekot tanítani, akik a szorzótáblát sem ismerik. A gyerekek hamar elveszítik a fonalat, a tanár meg fűtyül rájuk, a táblának magyarázza a másodfokú egyenlet levezetését, azok meg közben SMS-eznek, másnap doga, röpülnek az egyesek, a kolléga pedig szentséggel, mindenért a gyerekeket hibáztatja.

Magyarból is hasonló a helyzet?

De még mennyire! A kilencedikes tananyag például Homéroszt nyomtatja olyanoknak, akik kis túlzással a betűket sem ismerik. Kevés tanár hajlandó azt tanítani, amit a gyerek fel tud fogni, ami érdekli, és amire szüksége van.

És angolból?

Saját szemeddel láthatad: siralmas! Ha valaki nyelviskolában is taníthat Miskolcon, az nem valószínű, hogy állami fizetésért egy falusi cigánytelep mellett dönt. Külföldről könnyebben kapunk angoltanárt, mint Borsodból. Finn, a buddhista önkéntes kapóra jött – többek között azt várjuk tőle, hogy korszerű módszertani kultúrával vértesse föl a négy angolos kollégát.

Hadd provokáljalak egy kicsit! Ugyan mi szüksége egy idevalósi cigány gyerekek az angolra?

Éppen hogy erre van a legnagyobb szüksége! Ha csak annyit tud, hogy *Monday, Tuesday, Wednesday*, már eléri az átlag magyar szintjét. Önbizalmat szerez, embernek érezheti magát.

Nem inkább magyarul kéne először tisztességgel megtanulnia?

Most provokálsz? Először is az idevalósi cigány gyerekek semmivel sem beszélnek rosszabbul magyarul, mint akárki más.

Annak ellenére, hogy nem magyar az anyanyelvük?

Nagyon is az. Errefelé nem beszélnek a lovárit vagy beást. A cigány gyerekek pont akkora eséllyel vágnak neki az angolnak, mint a nem cigány kortársaik. A siker egyedül a tanáron múlik. Ha pedig valaki cigányul is tud, az inkább előny, semmint hátrány a következő nyelvi megtanulásában.

Ha már itt tartunk, heti hány órában nyomjátok az angolt?

Attól függ. Miután kiderült, hogy a tizedikesek mukkanni se tudnak, növeltük az óraszámot.

Tanév közben? De hisz ez szabályellenes! Mit szól ehhez a főhatóság?

Előfordul, hogy megbírságnak. De erre az a válaszom: ha valaki úgy érzi, jobban tudná csinálni, mint mi, rajta, próbálja ki: bőven akad még cigánytelep az országban!

Mesélj valamit a gimnázium születéséről!

Valamikor a múlt évezred végén Debrecen elnyert egy pályázatot, melyet cigány középiskolai tehetséggondozó kollégium alapítására írtak ki, a város vezetése azonban udvariasan elállt a lehetőségtől. A nehéz sorsú Ózd ellenben kapva kapott az alkalmon, jóllehet nem is indult a pályázaton. Ebbe a munkába kapcsolódott be Orsós János, meg én is. Jártuk a falvakat, arra biztattuk a szegény sorsú, értelmes nyolcadikosokat a borsodi falvakban, hogy jöjjenek érettségizni Ózdra. Egyszer csak rábukkantunk a sajkázai cigánytelepen Benőre, rendes nevén Lázi Istvánra, aki elsőként a helyi cigányok közül szépen leérettségizett, bekapcsolódott a cigány buddhisták mozgalmába, és ma, tíz év múltán ő irányítja az itteni iskola életét. Jelenleg szociális munkásnak tanul, és félig-meddig itt lakik a suliban. Egy csomó holmi, amit itt látsz, az övé. Például az a gumimatrac is, amin ülsz.

Miért nem otthon lakik?

Sokat van otthon is, a családja körében, de értelmiségi életet csak itt tud élni. Itt írja a pályázatokat a sulinak, itt intézi az e-mailjeit. Meg aztán itt van wifi is. Egyébként, ha van kedved hozzá, körbeviszlek, csak hogy lásd, milyen körülmények között élnek a cigánysoron. A cigányok valaha a helyi bányában dolgoztak, de amikor a bánya bezárt, minden és mindenki összeomlott. Benőt kivéve. Dr. Ámbédkar példájából merített erőt.

Helyben vagyunk. Mit kell tudni a névadóokról?

Dr. Ámbédkar a legszegényebb kasztból, a dalitok soraiból emelkedett ki, szemben Gandhival, aki az uralkodó hindu réteg sarja volt. Gandhi a hagyományos szegénység-

get erénynek tekintette, és az egyszerű falusi életet dicsőítette, szemben dr. Ámbédkarral, aki úgy vélte, a városba kell költözni, ki kell kászálódni a nyomorból, mégpedig saját erőből. Ez az életfilozófiája a külsőségekben is megnyilvánult: Gandhi jól ismert leppei helyett nyakkendő-t kötött, divatos szemüveget viselt, és lakkcipőt húzott. Bár nem buddhistának született, racionális megfontolásból ezt találta a legcélravezetőbb valásnak. Terjedelmes életművéből a buddhista „biblia” emelkedik ki, amely az eredeti, 108 kötetes szentírást egyetlen kötetbe tömörítette. Tessék, itt van, olvassd el! Az általa életre hívott mozgalom hármassal jelszót tűzött zászlajára: „Taníttass, lelkesíts, szervezkedj!”

Hogyan viszonyul a ti Dzsaj Bhím közösségetek tevékenysége a névadóéhoz?

Dr. Ámbédkar tanai pontról pontra illenek a mi körülményeinkre. Valljuk, hogy a cigányok ne felülről reméljék az áldást, hanem vegyék kezükbe a saját sorsukat. A buddhizmus alapja, hogy felelős vagy önmagadért, elsősorban rajtad áll, boldogulsz-e az életben. Nem hierarchikusan szerveződünk, közösségünket cigány fiatalok irányítják. Megjegyzem, bírálóink nem vallási közösséget, hanem afféle cigány érdekvédelmi szervezetet látnak bennünk, holott nem erről van szó. A különféle civil és politikai szerveződésekkel ellentétben a hitünkben fakadóan mi hosszú távban gondolkodunk.

Tudom, magad is buddhista vagy. Honnan ez a hit? Ne vedd zokon, de inkább rózsadombi keresztény úrifüúnak látszol.

Valóban az voltam.

Meséld el a metamorfózisod történetét!

Francia–szociológia szakon végeztem az 1980-as években. Tulajdonképpen két szociológus tanáromnak, Tausz Katalinnak és Dávid Jánosnak köszönhetem, hogy belesöp-pentem a magyar valóságba. Magnóval a kezemben jártam az országot, interjúkat készítettem egyszerű emberekkel. Az öreg nénik és bácsik hálásak voltak, hogy egy fiatalember meghallgatja őket, én pedig beleszerettem ebbe az életformába. Miután szakdolgozatomat a református egyház iszákosmentő missziójáról írtam, az Alkohológiai Intézet lett az első munkahelyem. Ekkor tehát már minden együtt volt abból, ami most is az életem: a vallás, a társadalmi problémák iránti fogékonyság, a személyes elköteleződés. És hamarosan azok a konfliktusok is megjelentek, amelyek aztán végigkísérték az életemet. Az Alkohológiai Intézetből hamarosan kipenderítettek, mert iszákosok között forgolódtam, ahelyett hogy elméleti síkon kutattam volna az alkoholizmust. Rájöttem ugyanis, hogy az iszákosság legjobb ellenszere az az önségítő csoport volt, ahol az alkoholisták egymást segíthetik a leszokásban: Anonim Alkoholistáknak nevezik ezt a szerveződést, amelyet az akkori államrend gyanúsának talált.

Ez még a rendszerváltás előtt történt, ha jól értem.

Igen, de már küszöbön állt a fordulat. Ezután a Baranya megyei Magyar-mecskére kerültem szintiszta cigány környezetbe, ahol a kötelező orosz helyett franciára tanítottam a gyerekeket.

Helyben vagyunk – nyelvtanulás! Mikor kezdte franciául tanulni?

Gimnazista koromban, a Francia Intézetben. Meghatározó élmény volt: audiovizuális módszer, nyelvi labor heti hat órában, három éven át. Azt, hogy ez a nyelv a véremmé

vált, az ottani tanárainknak köszönhetem. Egyébként az Apáczaiban is franciául tanultam. Domokos Katalin mázlim volt: míg az oroszórán a *sztol* főnevet ragoztuk oda-vissza, a franciaórán dalokat tanulhattunk. Példát vehetnének róla a mai fiatal nyelvtanárok.

Aztán jött hozzá az angol.

Jóval később. Az egyetemen merő passzióból lováriórákra is jártam, melyeket dr. Tálos Endre nyelvész tartott szűk hallgatóság részére. Ragadt is rám valami: évekkel később Amerikában egy pünkösdista cigány istentiszteleten lováriul intéztem beszédet a gyülekezethez.

Beásul is tudsz?

Felsőfokon. Baranyában ugyanis sok cigánynak ez az anyanyelve, tulajdonképpen nem más, mint a román nyelv egyik változata. Tekintettel a román–francia nyelvrokonságra, ragadt rám a beás nyelv. De hála a lengyelországi kiruccanásaimnak, lengyelül sem tudnának eladni.

Na és az angol?

Az igazat megvallva, angolórákra nemigen jártam. Az élet vitt rá, hogy megtanuljam, a külföldi kapcsolatok, miután rájöttem, hogy a francia megszűnt világnyelv lenni. Ma már ott tartok, hogy flottabbul beszélek angolul, mint franciául.

Tartasz is angolórákat?

Minden tantárgyba beviszem az angolt. Kémiából, töriből, énekből. A március 15-i ünnepségünkön például az iskola kórusa spirituálékat énekelt. Mellesleg franciát se tanítok már vagy húsz éve.

Ott tartottunk, hogy Magyarmecske.

Bekövetkezett a rendszerváltás, engem pedig egyszeriben képviselőnek választottak. Sosem voltam politikus alkat, befolyásomat inkább arra használtam fel, hogy kijáram a pécsi Gandhi Gimnázium megalapítását. Miután 1994-ben becsuktam magam mögött a Parlament ajtaját, a Gandhiban folytattam, de csakhamar szembekerültem a vezetőséggel. A vita akörül forgott, hogy a letehetségesebb vagy a legrászorultabb gyerekeket vegyük-e föl a gimibe. Többedmagammal az utóbbi álláspontot képviseltem, ezért útilaput kötöttek a talpunk alá.

Mi volt a következő állomás?

A Collegium Martineum, amelyet a németországi római katolikus egyház működtetett Mánfán. A kollégiumból reggelente szétrajzottak a cigány gyerekek, ki ebbe, ki abba a pécsi, komlói iskolába integrálódva – noha az integrált iskola mint fogalom akkor még nem létezett. Az integráció szárnyakat adott a fiataloknak. Egyenrangúként élni – ez a cigány fiatalok legfőbb álma. Ezt az emancipációs gyakorlatot átvittük a kollégium napi ügyeivel kapcsolatos döntéshozatalba is, és lassanként kinevelődött a fiataloknak egy olyan önszervező csoportja, amely kész volt felelősséget vállalni a tetteiért. Csakhogy ez kivágta a biztosítékot az egyháznál. A bázisdemokrácia éles ellentétben állt az egyház mereven hierarchikus szemléletével, éppen úgy, ahogy tíz évvel korábban az iszákosok mozgalma bizonyult idegen testnek a kommunista államrendben. Végül a katolikus papok mind egy szálig kirúgtak minket a Collegium Martineumból.

Tibor, ha jól számolom, ez már a harmadik olyan munkahely volt, ahonnan nem önként távoztál. Mondd, nem vagy kicsit összeférhetetlen természetű?

Az összetűzésekért nem akarok másokat hibáztatni: én voltam a kiváltó ok. Egyébként minden konfliktus mögött ugyanaz a bázisdemokrata elkötelezettségünk állt, és minden szélvihar tovább lendített minket. A közösségünk egyre jobban összekovácsolódik, elkötelezett buddhistaként nagyon is jól megférünk egymással. A Baranyában töltött húsz év után 2007 óta Sajókazán élek. Pesti lakásom nincs is, bár a hétvégeken följárrok a fővárosba.

Család, gyermek?

Ahogy vesszük. Három árván maradt tanítványomat neveltem föl, de ma már egyikük sem szorul rám. Az egyik a buddhista főiskolán rendszergazda, a másik Rómában tanult a szaléziak egyetemén, a harmadik pedig háromgyermekes apuka Baksán.

Itt, Sajókazán merre laksz?

Soros György jóvoltából van egy házunk, melyen többedmagammal osztozom. Finn is ott lakik. Tudnod kell, hogy Buddha útmutatása szerint helyénvaló, ha a közösség egy fedél alatt lakik.

Szép, szép, de mindez csepp a tengerben.

Tévedsz! Jó pár cigány fiatalok továbbtanulására szakosodott intézmény működik az országban. Dr. Ámbédkar nyomdokain haladva bízunk benne, hogy idővel tovább terebélyesedik a mozgalmunk – hála a támogató társadalmi közegnek is! És itt nem csak a szponzorainkra gondolok. Erőt meríthetünk például a köztársasági elnök és a miniszterelnökök, államtitkárok látogatásából. Az Amnesty International gyakorló iskolája vagyunk, és hamarosan beindul egy újabb projekt. Ennek keretében kéthetenként ideutaznak a Corvinus Egyetem és a budapesti Fazekas Gimnázium tanárai és diákjai, hogy matekból és történelemből előkészítőt tartsanak az érettségi előtt álló tanulóinknak.

Nem kéne valami hasonlóra angoltól is sort keríteni?

Tekintsem ezt felajánlásnak?

Akár... Végezetül egy személyes kérdés. Meddig akarsz még Sajókazán élni?

Akár életem végéig. Jól érzem magam itt, de ha úgy hozza a sors, szedem a sátorfámat, és máshol folytatom. Egy biztos: cigányok közt maradok.